

✚ Al voltant del “*Cant de la Sibilla*” a la Seu de València, ed. Vicent J. Escartí, València, Universitat de València (Acadèmia dels Nocturns, 43), 2018, 182 p.

Aquest volum, coordinat per Vicent J. Escartí, catedràtic de Filologia Catalana de la Universitat de València, aplega set treballs d'especialistes de diversos àmbits de recerca que exploren alguns aspectes relacionats amb la representació del *Cant de la Sibilla* i les cerimònies nadalenques celebrades a la catedral de València als segles XIV-XVI. El llibre s'emmarca, doncs, en l'important tasca de recuperació de testimonis locals del *Cant de la Sibilla* i de contextualització del paper de la Sibilla en les representacions litúrgiques medievals, que sobretot en aquesta última dècada ha rebut un impuls notable. Com explica Escartí a la presentació del llibre, no només s'ha conservat la música del *Cant de la Sibilla* de la Seu de València, sinó que també hi ha notícies dels segles XV i XVI de la posada en escena de les cerimònies que es feien la nit de Nadal a la catedral. Manuel Sanchis Guarnier, en el seu treball titulat *El Cant de la Sibilla. Antiga cerimònia nadalenca* (1956), ja va recopilar diverses notícies sobre la representació del *Cant* a la Seu de València entre els segles XIV i XVI —quan va desaparèixer com a resultat de les reformes litúrgiques imposades al concili de Trento— i va connectar aquesta representació amb altres testimonis documentats en territori català. Les contribucions d'aquest volum aporten noves notícies i, sobretot, nous enfocaments sobre el context de representació del *Cant* a la catedral valenciana.

L'historiador de l'art Eduardo Carrero, expert en la funcionalitat espacial de l'arquitectura religiosa medieval, signa l'article titulat «La Seu de València, teatre de la litúrgia». A partir de les fonts que ofereixen una descripció dels esdeveniments litúrgics de la catedral de València entre els segles XV i XVI (principalment la consuetud de 1527 i la *Consuetud de la Santa Metropolitana Yglesia de Valencia*, però també les *Hores de la Setmana Sancta* de 1533, llibres d'obra de la catedral, missals i breviaris), l'autor reconstrueix l'escenari de les principals cerimònies paralitúrgiques celebrades a la Seu de València durant l'any: de Nadal a l'Epifania (p. 16–21), de Rams a Pasqua

(p. 21–37), de l'Ascensió a la Mare de Déu d'Agost (p. 37–41). Mostra com s'aprofitava l'arquitectura de la catedral com a espai escènic en cada cicle i en els principals actes, i en descriu tant els preparatius com la posada en escena, que podia ser estàtica o itinerant. L'atenció se centra sobretot en els objectes litúrgics i els elements decoratius, en les persones que intervenen en l'escenificació (rol, vestimenta, disposició a l'escena i actuació), i en els cants i els recursos visuals i sonors que s'empraven en cada cas. Tot plegat, permet al lector de fer-se una idea de la topografia de la catedral de València als segles XV i XVI i posa de manifest la complexitat de l'escenografia litúrgica medieval, ja que implicava una transformació constant de l'espai catedralici —gràcies a l'ús de mobiliari, indumentària i objectes diversos— per adaptar-lo com a escenari per a cada representació.

L'historiador Guillem Chismol, al treball «Despeses i preparatius de la representació de la nit de Nadal a la Seu de València (1410–1448)», estudia i edita les notícies documentals que donen compte de les despeses relacionades amb les cerimònies paralitúrgiques que es feien la nit de Nadal a la Seu durant la primera meitat del segle XV. L'autor centra l'atenció en els anomenats llibres d'obra, és a dir, els llibres que contenen les finances de la catedral de València, i posa en relació la informació que aporten aquests documents amb la descripció sobre la representació del *Cant de la Sibilla* que ofereix Sanchis Sivera (1909) i que prové principalment de les consuetes i breviaris de la catedral. Els documents, publicats en apèndix (p. 52–56), informen de despeses per al muntatge de cadafals i d'una volta celestial, per a la pintura dels decorats, la construcció i reparació d'algunes figures, la pirotècnia i la indumentària d'alguns personatges.

Vicent J. Escartí ressegueix la presència de la figura de la sibilla, és a dir, de la dona profetessa, en textos historiogràfics i literaris catalans medievals. En primer lloc, presenta algunes referències a les sibilles que es troben en textos d'històries universals en català (*Llibre dels reis*, *Flos mundi*, *Crònica universal de 1427*), les quals són deutores de l'*Speculum historiale* de Vicent de Beauvais, de Beda el Venerable i de les primeres fonts cristianes que identifiquen diverses sibilles (Agustí d'Hipona i Isidor de Sevilla). En segon lloc, traça

un recorregut cronològic a través de les referències sibillines detectades en obres literàries, didàctiques i teològiques (d'Arnau de Vilanova a Joan Roís de Corella, passant per alguns textos relacionats amb la representació del *Cant de la Sibil·la*, per *Lo somni* de Bernat Metge, el *Memorial del pecador remut* de Felip de Malla, l'*Espill* de Jaume Roig, el *Tirant lo Blanc* i les *Trobes en llaors de la verge Maria*), i observa els atributs que va adoptant la figura de la sibil·la en contextos diferents. Finalment, es fixa en l'ús de l'antropònim Sibil·la en els territoris de parla catalana i considera que la popularitat cada vegada més gran d'aquest nom es podria relacionar amb la popularització de la figura de la sibil·la. Tot plegat, pretén posar de manifest que en els territoris catalans, paral·lelament a la popularització del *Cant de la Sibil·la*, es desenvolupen alhora un interès erudit —que arrela en la historiografia i la literatura— i una certa atracció popular per la figura de la sibil·la.

Maricarmen Gómez Muntané, gran especialista en música medieval de l'àmbit hispànic i autora de diversos treballs sobre el *Cant de la Sibil·la*, contextualitza i edita la partitura de la consuetud de la Sibil·la conservada a l'anomenat *Cançonier de Gandia* (ms. M1967 i M1966 de la Biblioteca de Catalunya), un llibre de cor que aplega obres sacres en llatí, alguns villancets i dues versions en català de la tornada del *Cant de la Sibil·la*. L'autora presenta, en primer lloc, l'ambient musical de la cort dels ducs de Calàbria entre 1526 i 1550, que comptava amb una capella de cantors i ministrers. A partir de l'examen de les peces i els autors del *Cançonier de Gandia*, observa que la confecció d'aquest còdex es podria relacionar amb la capella del duc de Calàbria en què treballava Bartomeu Càrceres, més tard vinculat a la Col·legiata de Gandia. A continuació, se centra en el fascicle (M1967, f. 151–160v) que conté un *Liber generationis Ihesu Christi*, un *Gloria Patri* i les dues versions d'*Al jorn del Judici* (una de Càrceres i l'altra d'un tal Alonso, per a la identificació del qual l'autora presenta diverses possibilitats); contextualitza aquestes peces des d'un punt de vista musical i litúrgic i apunta diverses hipòtesis sobre els espais on es podien interpretar (la cort del duc de Calàbria, la catedral de València o el monestir de Sant Miquel dels Reis). Finalment, en apèndix, ofereix una edició musical d'aquestes

peces (p. 100–108), acompanyada d'una reproducció fotogràfica del fascicle (p. 111–115). En aquest treball, de fet, l'autora desenvolupa una hipòtesi ja formulada en alguns estudis anteriors.

A l'article «Configuració i recepció de la representació sibillina en el context hispànic anterior a Trento», l'historiador de l'art Francesc Granell centra l'atenció en les representacions visuals de la Sibil·la: presenta els diversos personatges sibillins de la tradició grecoromana i cristiana i els significats profètics que se'ls atribuïen, i mostra com dos d'aquests personatges, la sibil·la Tiburtina i l'Eritrea, es troben representats en l'art hispànic. Pel que fa a la sibil·la Eritrea —la que anuncia la vinguda de Crist i el Judici Final—, es fixa també en la posada en escena de la cerimònia que es representava la nit de Nadal en diverses catedrals i, després de resumir les aportacions fetes per diversos estudiosos, descriu alguns dels elements del decorat de la Seu de València d'acord amb les despeses documentades als llibres d'obra de finals del segle xv i la primera meitat del xvi, que transcriu en apèndix (p. 136–137). A partir de la comparació de fonts tant iconogràfiques com textuals de l'àmbit hispànic, Granell observa que és habitual que es barreassin la identitat i els atributs de les diverses sibilles, la qual cosa va interferir en la comprensió del paper d'aquests personatges en el marc cristià i, per tant, també del sentit últim del *Cant de la Sibil·la* que es feia durant la nit de Nadal.

Els músics Carles Magraner i Joan Carles Gomis signen conjuntament l'article «La Sibil·la de la Seu de València. Fonts i testimonis documentals». D'una banda, fan un breu repàs de la tradició del *Iudicii signum* i del *Cant de la Sibil·la* en català i presenten els principals testimonis llatins i catalans dels versos sibillins documentats a la catedral de València: ms. 78 de l'Arxiu de la Catedral de València, un còdex del segle xii que conté el *Sermo de symbolo*; ms. 81 de l'Arxiu de la Catedral de València, un breviari del segle xv que conté els versos del *Iudicii signum*; les *Hores de la Setmana Sancta*, imprès a València el 1533, que conté una versió catalana del *Cant de la Sibil·la* segurament del segle xv; el fascicle del *Cançonier de Gandia* ja estudiat en aquest volum per Gómez Muntané —els autors, però, només fan referència a estudis i edicions anteriors. D'altra banda,

recullen algunes referències historiogràfiques que remetien a testimonis del *Cant de la Sibilla* a la Seu de València, entre les quals destaquen la del pare Villanueva (1803), la del baró d'Alcahalí (1903), la de José Sanchis y Sivera (1909), la de Marià Aguiló (1923), la de Sanchis Guarnier (1956) o l'aportació musicològica d'Higini Anglès (1935). Tal com observen els autors, es tracta de fonts que han de tenir en compte els musicòlegs que pretenen recuperar les melodies del *Cant*, com la proposta presentada l'any 2012 per la Capella de Ministrers i el Cor de la Generalitat de València.

Per últim, l'historiador del teatre Francesc J. Massip repassa la presència de les diverses sibil·les en la litúrgia medieval i en textos i representacions d'àmbit valencià: «Els oracles sibil·lins a València. Text i cerimònia». En primer lloc, situa el paper de la sibil·la Eritrea en l'*Ordo prophetarum* i en algunes representacions medievals que en deriven i que es documenten en territoris catalans: la de la catedral de Mallorca (documentada en consuetes dels segles XIV–XVI), la de la catedral de València (documentada a les *Hores de la Setmana Sancta*) i una composició en llatí de Baltasar Sorio representada el 1513 al convent dominicà de Sant Mateu del Maestrat. Pel que fa al *Cant de la Sibilla*, observa que els primers testimonis catalans semblen vinculats a l'ofici de difunts i que, d'entre les versions tardomedievals i modernes representades la vigília de Nadal, la versió de la Seu de València és força sintètica quant a la descripció dels senyals del Judici. En segon lloc, se centra en el paper de la sibil·la Tiburtina en la llegenda de l'Ara Coeli (amb l'anunci de la vinguda del Messies davant l'emperador Octavi August), que també va derivar en una representació dramàtica per a la nit de Nadal, documentada a la catedral de Barcelona (1418) i a la de València (*Llibres d'obra*, 1440), en què s'escenificava el davallament celestial de la Mare de Déu amb l'infant. Massip estudia i contextualitza dos testimonis dramàtics catalans d'aquesta llegenda que s'han conservat: *Representació de la Sibilla ab l'emperador* (primera meitat del segle XV) i *Lo fet de la sibil·la e de l'emperador Sèsar en las matines de Nadal* (Sant Bartomeu del Grau, finals del segle XV). L'autor posa de manifest com, amb el temps, el relat primigeni va evolucionant i es va popularitzant, i comporta una fusió dels personatges i

un desplaçament dels temes i dels objectius de les representacions en el marc de la litúrgia.

En conjunt, aquest llibre ofereix un enfocament interdisciplinari que permet tant als lectors especialitzats com a un públic més general fer-se una idea panoràmica del paper de la Sibilla i de la representació del *Cant* en les cerimònies nadal·lenques medievals que se celebraven a la Seu de València als segles XIV–XVI. Aquest enfocament —que també es troba en altres volums de caràcter més general dedicats a la Sibilla (com els que ha coordinat Gómez Muntané a l'editorial Alpuerto: *La Sibilla. Sonido. Imagen. Liturgia. Escena*, 2015; *El Juicio Final. Sonido. Imagen. Liturgia. Escena*, 2017)— presenta, però, alguns inconvenients que s'haurien pogut evitar. Per exemple, hauria estat preferible agrupar els treballs per temes d'estudi i per grau d'especialització (d'un enfocament més general a treballs sobre aspectes més concrets) en lloc d'oferir una ordenació alfabètica per nom d'autor. D'altra banda, hi ha certs encavalcaments entre les diverses aportacions, i algunes informacions de caràcter més general que s'haurien pogut sintetitzar en un treball introductori es troben esparses i més o menys repetides en diversos treballs, com ara explicacions sobre l'origen del *Iudicii signum* com a part de l'*Ordo prophetarum*, la identificació dels diversos personatges sibil·lins en el context medieval, la presentació del *Cant de la Sibilla* com a part de la cerimònia de la nit de Nadal, la citació de fonts que donen testimoni d'aquesta representació paralitúrgica, de la seva popularitat i de la seva prohibició després del concili de Trento —especialment les descripcions de Joaquín Lorenzo Villanueva (*Viage literario por las iglesias de España*, 1803) i de Sanchis y Sivera (*La catedral de Valencia. Guía histórica y artística*, 1909). No obstant això, cal celebrar el resultat d'aquesta iniciativa, que agrupa i sintetitza en un volum de petit format, accessible i molt complet les principals aportacions fetes durant les últimes dècades i des de perspectives diverses a l'estudi de la Sibilla i als testimonis del *Cant* i de la seva representació a la catedral de València.

Anna Fernàndez-Clot
Universitat de Barcelona